

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.14'02'38'44

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/30>

Чакал І. С.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ТОПОНІМІКОН ДАВНЬОГРЕЦЬКОГО РОМАНУ «ЛЕВКІППА І КЛІТОФОНТ»

У статті зроблено спробу охарактеризувати у загальних рисах географічні назви як важливі конституенти ономастичного фону роману «Левкіппа і Клітофонт» давньогрецького письменника II ст. н.е. Ахілла Татія. Метою дослідження був етимологічний, словотвірний, структурний, лексико-семантичний та функційно-стилістичний аналіз топонімів, уживаних у тексті роману. Топопростір давньогрецького роману визначив специфіку лексичного функціонування топонімічних об'єктів, які були проаналізовані із залученням описового, порівняльного і методу кількісного аналізу. Топонімікон давньогрецького роману «Левкіппа і Клітофонт» охоплює 32 географічні назви (112 фіксацій у тексті) та 20 ад'єктомів (56 фіксацій). Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі вперше здійснено системний аналіз топонімів у творі «Левкіппа і Клітофонт»; географічні номінації згруповано за семантичними ознаками апелятивів в 9 топонімічних типів («Власне ім'я», «Географічні терміни», «Етнос», «Географічні споруди», «Фауна», «Продукти харчування», «Заняття», «Форма» та «Флора»); визначено словотвірні способи формування топонімії роману Ахілла Татія (семантичний, морфологічний та акцентний). Топонімікон класифіковано за категоріями об'єктів на астіоніми, гідроніми, інсулоніми, хороніми, ойконіми та з'ясовано функційно-стилістичні особливості окремих топонімічних назв. З-поміж граматичних ознак виокремлено переважну актуалізацію форм однини та фемінізацію топонімічної лексики. Проаналізований матеріал засвідчив, що серед зафіксованих лексем більшість географічних назв – реальні. Основною функцією топонімів у романі «Левкіппа і Клітофонт» виявилась локалізаційно-просторова. Доведено, що топоніми, реалізуючи ідейний задум автора твору, виконують також художньо-образну роль у тексті роману.

Ключові слова: *топоніми, топонімікон, етимологічний аналіз, структурний аналіз, лексико-семантичний аналіз, функційно-стилістичний аналіз, давньогрецький роман, Ахілл Татій.*

Постановка проблеми. У всіх індоєвропейських народів топоніми були невід'ємним атрибутом їх життя. У мотивах номінації, ментального змісту, семантики, структури їх топонімів багато спільного, що надає їм статус мовних універсалій. Але оскільки кожний етнос має своє географічне середовище й свої соціальні умови побуту, ментальність та мову, то і топонімікони у них відрізняються один від одного, містять суттєві відмінності. Відповідно, в топоніміконах індоєвропейських етносів бачимо подібності і розбіжності, загальне й індивідуально-етнічне, типологічне, контрастивне.

Топонім (від грец. τόπος – місце, місцевість, країна і ὄνομα – ім'я, назва) – власна назва будь-якого географічного об'єкта [9, с. 715]. До топо-

німів, як розряду онімів, відносимо астіоніми (власні назви міст), гідроніми (власні назви різноманітних водних об'єктів), інсулоніми (власні назви островів), хороніми (власні назви будь-якої території, області, країни) та ойконіми (власні назви населених пунктів: сіл, селищ).

Оскільки денотат топоніма – явище статичне, закріплене на постійно за точно окресленим місцем чи простором (пор. Афіни, Львів, Атика в Греції), тому топоніми виступають стабільним маркером будь-якої території і будь-якого етноса, чітко визначаючи межі його проживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українське і зарубіжне мовознавство протягом останніх років цікавилось дослідженням географічних назв об'єктів у художніх творах, роз-

винувши потужну теоретичну базу. Опубліковані праці вітчизняних науковців *О. Зелінської* «Функції топонімів у художніх текстах української писемності XVII століття» [5], *Г. Шотової-Ніколенко* «Топоніми як засіб створення і зміни часопростору в художньому творі» [10], *С. Галаур* «Регулятивна організація топонімів у сучасному українському художньому тексті» [3], *Н. Лукаш* «Текстотвірні функції топонімів у сучасному художньому дискурсі (на матеріалі роману Софії Андрухович «Амадока»)» [6], *Е. Боєвої* та *О. Єгорова* «Топонімікон у структурі художнього дискурсу Панаса Мирного» [2], засвідчують важливість вивчення і характеристики топонімічних назв не лише для визначення місця розгортання подій, але й також для формування додаткового стилістичного та експресивного забарвлення твору, що формує ідіостиль того чи того письменника.

Дослідженням саме давньогрецького топонімікону та окремих грецьких географічних назв займалися відомі українські та зарубіжні мовознавці *В. Горпинич* [7, с. 130; 4, с. 36], *А. Білецький* [1], *В. Петерсон* [14] та ін.

Особливої уваги заслуговує спеціальний випуск періодичного журналу «Античний наратив», сферами інтересів якого є здебільшого грецька і римська новелістична традиція, включаючи власне романи, і рецепція цих творів у сучасній літературі, кіно та музиці, під назвою «Простір у стародавньому романі» [12]. Цей випуск об'єднує збірку статей, присвячених географічним дослідженням місця і простору в античних романах у взаємозв'язку з літературними і культурними традиціями античності.

Зокрема, дослідження *Д. Констан* «Наративні простори» висвітлює концепцію незалежного простору дії в грецьких і латинських романах. Дослідник зазначає, що грецькі романи *Ксенофонта* *Ефеського*, *Харитона* та *Лонга* демонструють повсюдне подвоєння простору дії, оскільки розповідь поперемінно зосереджується на діях, які відбуваються одночасно на двох або більше непов'язаних аренах, тоді як, латинські романи та роман *Ахілла Татія*, ведучи розповідь від першої особи, використовують прийом простого простору дії [12, с. 1–11].

Р.П. Мартін розглядає наративні техніки, за допомогою яких розгортаються різноманітні описи ландшафту в 1 книзі *Ахілла Татія* «Левкіппа та Клітофонт» з наголосом на контрастах у просторах «мовця» та «сюжетного» простору. На його думку, «простір оратора», тобто опис оповідачем місця, в якому генерується його власний

дискурс, переплітається і зливається з «простором сюжету», а саме з деталізацією ландшафтних особливостей, через який рухаються персонажі роману. Якраз через такі злиття творить своє мистецтво *Ахілл Татій* [12, с. 143–160].

Ідею, що давньогрецькі романи складаються з двох основних складових – розповіді про кохання, з одного боку, та подорожей і пригод, з іншого, підтверджує і розвиває у своїй розвідці «Подорож у грецьких романах: функція та інтерпретація» *Дж. Морган*. За допомогою подорожей романи переносять читача в чужі куточки в уяві, або щоб передати енциклопедичні знання, або дозволити йому інший погляд на світ [13, с. 139].

Проте праць, у яких був би зібраний і систематизований відносно повний фактичний матеріал з аналізом фонологічної, морфемної, семантичної, словотвірної, етимологічної структури і стилістичного функціонування топонімів у романі *Ахілла Татія* немає. У цьому вбачаємо **актуальність** дослідження обраної теми.

Постановка завдання. Мета статті – здійснити етимологічний, словотвірний, структурний, лексико-семантичний та функційно-стилістичний аналіз топонімів, уживаних у давньогрецькому романі II ст. н.е. «Левкіппа і Клітофонт» *Ахілла Татія*. Фактичний матеріал дібрано з тексту давньогрецького роману II ст. н.е. *Ахілла Татія* «Левкіппа і Клітофонт» (*Achilles Tatius*, 1984), а предметом дослідження стали 52 онімні лексеми на позначення територій, до яких уналежнюємо астіоніми, гідроніми, інсулоніми, хороніми, ойконіми та ад'ектоніми.

Виклад основного матеріалу. У структурі онімного простору роману *Ахілла Татія* серед антропонімів, міфонімів, етронімів / катойконімів та хрононімів, топоніми займають важливе місце (із 181 оніма 52 лексеми – топоніми і ад'ектоніми).

Топонімікон давньогрецького роману «Левкіппа і Клітофонт» охоплює 32 географічні назви (112 фіксацій у тексті) та 20 відтопонімних прикметників, тобто ад'ектонімів (56 фіксацій).

На відміну, наприклад, від роману *Лонга* «*Дафніс і Хлоя*» (II ст. н.е.), де події локалізуються в межах міст *Мітимни* і *Мітілени*, розташованих на острові *Лесбос*, географія у *Ахілла Татія* вражає масштабністю. *Закохані Левкіппа і Клітофонт*, боячись гніву батьків (оскільки *Клітофонт* уже був заручений зі своєю сестрою по батькові *Каллігоною*), вирішують втекти з дому, взявши із собою *Сатира*, *Клінія* і двох його рабів. З рідного міста *Тір* мандрівники направляються у фінікійське місто *Сідон*; далі, не зупиняючись, прямують

у Бейрут, розраховуючи знайти там корабель. На світанку відпливають до Александрії, великого міста на річці Ніл. Хоча стається корабельна аварія, все ж Левкіппа і Клітофонт рятуються, хвиля виносить їх на берег поблизу єгипетського міста Пелусій на сході річки Ніл. Із Пелусія герої пливають вниз по ріці Ніл до Александрії. На їхню долю випадає нове випробування: вони потрапляють у полон до розбійників, і Левкіппу розлучають із Клітофонтом. Та врешті-решт, зазнавши чимало випробувань, Клітофонт разом із дядьком Состратом і коханою Левкіппою, повертаються у Візантію – своє рідне місто. Там і відбувається довгоочікуване весілля.

Як показало дослідження, у генетичному відношенні топоніми, зафіксовані у романі «Левкіппа і Клітофонт», неоднорідні. Походження одних географічних назв знаходиться поза межами індоєвропейської мовної стихії, інших – давньогрецьке, ще інші мають невідому етимологію або ж із лексичної системи мов сусідніх етносів.

Топоніми, етимологія яких відома, грецького чи іншого походження, можна згрупувати за семантичними ознаками апелятивів у 9 топонимічних типів: «Власне ім'я», «Географічні терміни», «Етнос», «Географічні споруди», «Фауна», «Продукти харчування», «Заняття», «Форма» та «Флора».

Топонимічний тип «Власне ім'я» представлений 10 топонімами з основою власного імені. Такі антропонімічні топоніми називаються меморіальними. До них належать 5 астіонімів, як-от: назва міста **αἱ Ἀθῆναι** (Афіни) походить від імені давньогрецької богині Афіни (ἡ Ἀθηνᾶ), однієї з верховних олімпійських божеств, що вшановувалась як покровителька військового мистецтва, мудрості та ремесел [8, с. 44–45]; назва міста **ἡ Ἀλεξάνδρεια** (Єгипетська Александрія), заснованого Александром Македонським на місці єгипетського селища у 331 р. до н.е., утворене від імені ὁ Ἀλέξανδρος (Александр) за допомогою форманта -εία; місто **ὁ Μάρων** (Маронія) у Фракії назване на честь свого засновника сина Діоніса Марона (Μάρων), що походить від прикметника μάρων «білувато-сірий, попелястий»; назва старовинного міста **ἡ Τροία** (Трой), розташованого на північно-західному узбережжі Малої Азії, пов'язана з іменем троянського володаря ὁ Τρώς (Троя), міфічного засновника Трої; від імені легендарного засновника Бізаса (ὁ Βύζας) за допомогою форманта -ίον утворена назва міста **τὸ Βυζάντιον** (Візантія).

Крім того, до топонимічного типу «Власне ім'я» відносимо 2 інсулоніми, 2 гідроніми та

1 ойконім: назва острова **ἡ Ἴκαρος** (Ікар), розташованого на узбережжі Малої Азії, на захід від Самоса, походить від імені ὁ Ἴκαρος (Ікар), який, згідно грецької міфології, був сином славетного ремісника Дедала [8, с. 110]; острівець **ἡ Ρόδωπη** (Родоп), за словами Ахілла Татія, тірійці називають могилою Родопіди (від прикметника ῥόδωλος «рум'яна обличчям»), фракійської гетери, легенду про яку читаємо у романі (8, 12), ототожнюваної з єгипетською царицею Нітокріс; походження назви головної річки Пелопоннеса **ὁ Ἀλφειός** (Алфей), що протікає через Аркадію та Еліду і впадає в Іонічне море, вбачаємо від імені грецького річкового бога Алфея (ὁ Ἀλφειός); назва джерела **ἡ Ἀρέθουσα** (Аретуза), розташованого на острові Ітака, утворилася від імені німфи Аретузи (ἡ Ἀρέθουσα), що в свою чергу походить від дієслова ἀρέθω «поливати»; селище **τὰ Σάραπτα** (Сарапта) у Фінікії, між Сидоном і Тіром, відоме своїм хорошим вином, отримало свою назву, ймовірно, від імені єгипетського бога життя, смерті та зцілення ὁ Σάραπις (Сарапід або Серапіс).

Топонимічний тип «Географічні терміни» налічує 5 топонімів, в основі яких географічні номенклатурні назви «місто», «річка», «долина», «болото», «столиця». До них відносимо 4 астіоніми та 1 гідронім: назва міста в Нижньому Єгипті **ἡ Ἡλίου πόλις** (Сонячне місто, Геліополіс), де в давнину був поширений культ сонця, складається з двох слів: ὁ ἥλιος «сонце» та ἡ πόλις «місто»; іонійське місто на західному узбережжі Анатолії **ἡ Ἐφεσος** (Ефес) свою назву отримало, ймовірно, з лувійської, що означає «пізніше місто», та споріднене з давньогрецьким прикметником ἐλί «на, понад»; давньоєгипетське місто і фортеця на крайньому сході дельти Нілу **τὸ Πηλοῦσιον** (Пелусій) етимологію веде від грецького прикметника πηλοῦσιος «багатий болотами, трясовиною», що в свою чергу має в основі іменник ὁ πηλός «болото»; назва міста в Беотії **αἱ Θῆβαι** (Фіви Єгипетські) утворена з давньоєгипетської мови і тлумачиться, як «голова або столиця Верхнього царства»; найдовша річка на планеті Земля після Амазонки **ὁ Νεῖλος** (Ніл) свою назву отримала від грецького іменника ὁ νεῖλος «річкова долина», проте можливим є семітське походження.

Топонимічний тип «Етнос» представлений 5 топонімами, в структурі яких є назви племен і народів. Серед них 1 інсулонім та 4 хороніми: назва острова у Середземному морі **ἡ Κρήτη** (Крит) походить від іменника ὁ Κρής «критянин», країна **ἡ Φοινίκη** (Фінікія) – від ὁ Φοῖνιξ «фінікієць», область **ἡ Λάκωνια** (Лаконія) – від ὁ Λάκων «лако-

нець, лакедемонянин, спартанець», область у Східній Європі та Центральній Азії **ἡ Σκυθία** (Скіфія) – від Σκύθης «скіф», Західне узбережжя Малої Азії між Карією на півдні та Еолідою на півночі **ἡ Ἴωνία** (Іонія) – від ἰών «іонієць», що отримав свою назву від власного імені ἰώνος (Іон), син Ксута та Креуси, міфічний цар Афін та родоначальник іонійського племені [8, с. 112]. У давньогрецькій мові загалом етнонімічні топоніми – явище поширене, оскільки Стародавню Елладу населяла велика кількість племен і мікроетносів.

До **топоконцептного типу «Географічні споруди»** зараховуємо 4 топоніми, в структурі яких є апелятиви «маяк», «колодязь», «піраміда», «храм». Зокрема, сюди належать 2 астіоніми, 1 інсулонім та 1 хоронім. З них лише одна топонімічна назва грецького походження: острів поблизу Александрії Єгипетської зі знаменитим маяком, спорудженим при Птолемеї Філадельфі **ἡ Φάρος** (Фарос) співвідноситься з субстантивним апелятивом ὁ φάρος (маяк) і утворений від нього способом семантичної топонімізації метонімічного типу: безіменний острівець отримав власну назву через маяк, який споруджений на ньому. Назва міста **ἡ Βηρυτός** (Бейрут) запозичена з фінікійського або з протозахідносемітського, що означає «колодязі», а міста **ἡ Μέμφις** (Мемфіс), розташованого в північній частині Середнього Єгипту, на південь від нинішнього Каїра, походить від назви Меннефер Пепі (це погребальний комплекс (піраміда) фараона VI династії Пепі I). Є ще дві інші версії походження астіоніма Мемфіс: за словами Геродота, місто було побудоване царем Міном, а у грецькій міфології місто назване на честь цариці Мемфіс, жінки Єпафоса (сина Зевса та Іо), який нібито заснував місто.

Достеменно невідома також етимологія хороніма **ἡ Αἴγυπτος** (Єгипет), країни, розташованої в долині Нілу, від Нільської дельти на півночі до острова Філа на півдні. Існує припущення, що давньогрецьке слово «Αἴγυπτος» утворене від однієї з назв Мемфісу «Хут-ка-Птах», тобто «Храм ка Птаха». Стародавні єгиптяни спочатку словом «Хут-ка-Птах» називали мемфіське святилище бога-творця Птаха, що пізніше стало іменем міста, а згодом – навколишньої області (септа). Врешті, від найменування цієї області давні греки поширили свій варіант назви на весь Стародавній Єгипет.

Топоконцептний тип «Фауна» представлений 2 топонімами, в основу яких лягли назви тварин. В топонімічній функції виступали такі фауністичні лексеми, як «риба» та «страховисько». Дуже давнє фінікійське місто **ἡ Σιδών** (Сідон),

яке раніше славилось багатством і транспортом, розташоване біля Середземного моря на кордоні Юдеї, отримало свою назву від великої кількості риби (його фінікійська назва, ймовірно, означала «рибальство» або «рибальське місто»); річка у північній Аркадії **ἡ Στύξ** (Стікс), головна річка підземного царства, яка сім разів його обтікає, що її водами присягалися боги [8, с. 181], етимологічно пов'язана з апелятивом ἡ στύξ «страховисько, чудовисько».

Інші топоконцептні типи малочисельні, містять лише по одному топоніму. Зокрема, до **топоконцептного типу «Продукти харчування»** належить астіонім **ἡ Τύρος** (Тір). Це фінікійське місто в Середземному морі, дуже давнє, велике, що славилось торгівлею та могутністю на суші та на морі. Свою назву місто отримало, можливо, від іменника ὁ τυρός (сир), оскільки його поселення утворилося біля сирного ринку і з часом прийняло його назву у якості ойконіма. За іншою ж версією, етимологія назви міста Тір від єврейського або арамейського слова, що означає «скеля». До **топоконцептного типу «Заняття»** зараховуємо хоронім **ἡ Παλαιστίνη** (Палестина). Це країна між Фінікією та Єгиптом, назва якої походить від грецького слова ὁ παλαιστής «борець, суперник, супротивник», тобто «який займається боротьбою». До речі, слово ὁ παλαιστής має те саме етимологічне значення, що й єврейське слово «Ізраїль». Історична область в Північній Африці на території Єгипту **τὸ Δέλτα** (Дельта), названа на честь четвертої літери грецького алфавіту, що має форму трикутника, представляє **топоконцептний тип «Форма»**.

Топоконцептний тип «Флора» представлений астіонімом, в основі якого є назва рослинного світу, інтерпретованого лексемою «смирна». Йдеться про одне із найдревніших грецьких міст в Малій Азії **ἡ Σμύρνη** (Смірна), розташоване у стратегічній точці на узбережжі Егейського моря в Анатолії, яке мало вигідні портові умови, легкість оборони та хороші внутрішні сполучення. Назва міста походить від флористичного апелятива ἡ σμύρνα (= μύρρα) «смирна або мирра» (ароматична камедь арабійського мирту).

Як бачимо, давньогрецька топонімія, засвідчена у романі Ахілла Татія, сформувалася *семантичним* (ἡ Φάρος, ἡ Σμύρνη, ἡ Στύξ), *морфологічним* (ἡ Παλαιστίνη, ἡ Σκυθία, τὸ Βυζάντιον) та *акцентним* (ἡ Τύρος) словотвірними способами.

Основні типи топонімів, зафіксованих у романі Ахілла Татія розрізняються, перш за все, різною частотою вживання, про що засвідчують кількісні

підрахунки: *астіоніми* (15 назв міст – 67 слововживань): **αἱ Ἀθῆναι** (Афіни), **ἡ Ἀλεξάνδρεια** (Єгипетська Александрія), **ἡ Βηρυτὸς** (Бейрут), **τὸ Βυζάντιον** (Візантія), **τὸ Δέλτα** (Дельта), **ἡ Ἥλιος πόλις** (Сонячне місто, Геліополіс), **ἡ Ἔφεσος** (Ефес), **αἱ Θῆβαι** (Фіви Єгипетські), **ὁ Μάρων** (Маронея), **ἡ Μέμφις** (Мемфіс), **τὸ Πηλούσιον** (Пелусій), **ἡ Σιδὼν** (Сідон), **ἡ Σμύρνη** (Смірна), **ἡ Τροία** (Троя), **ἡ Τύρος** (Тір); *гідроніми* (4 назви річок і джерел – 19 слововживань): **ὁ Ἀλφειὸς** (Алфей), **ἡ Ἀρέθουσα** (Аретуза), **ὁ Νεῖλος** (Ніл), **ἡ Στύξ** (Стікс); *інсулоніми* (5 назв островів – 10 слововживань): **ἡ Ἴκαρος** (Ікар), **ἡ Κρήτη** (Крит), **ἡ Νίκωχίς** (Нікохіда), **ἡ Ῥοδόπη** (Родопа), **ἡ Φάρος** (Фарос); *хороніми* (6 назв областей і країн – 13 слововживань): **ἡ Αἴγυπτος** (Єгипет), **ἡ Ἴωνία** (Іонія), **ἡ Λάκαινα** (Лаконія), **ἡ Παλαιστίνη** (Палестина), **ἡ Σκυθία** (Скіфія), **ἡ Φοινίκη** (Фінікія); *οἰκονіми* (2 назви селищ – 3 слововживання): **ἡ Κερκασῶρος** (Керкасор), **τὰ Σάραπτα** (Сарапта).

Найпоширенішим типом топонімів, як показало дослідження, виявилися астіоніми (15), натомість ойконіми зустрічаються рідко (2). Це пояснюється тим, що об'єктом роману Ахілла Татія було життя міст.

У межах групи астіонімів найбільшу частоту вживання у тексті роману мають назви міст **ἡ Τύρος** (Тір), **τὸ Βυζάντιον** (Візантія) та **ἡ Ἔφεσος** (Ефес), відповідно 17, 13 і 10 разів.

Більша частина вживань астіоніма **ἡ Τύρος** (Тір) пов'язана з виразною локалізацією подій. Просторова ідентифікація певних дій персонажів та окремих подій у тексті виражається за допомогою відповідних прийменників: **ἐν τῇ Τύρῳ** (у / в Тірі), **εἰς τὴν Τύρον** (в Тір), **ἐπὶ τὴν Τύρον** (до Тіру), **ἀπὸ Τύρου** (з / від Тіру) тощо. Такі випадки відносимо до мінімально забарвлених уживань, порівняймо: **ο δὲ ἐμὸς πατήρ ἐν Τύρῳ** *κατῳκέι* (1,3,2) – *мій батько живе в Тірі*; **Ἔρα πέμπειν ἡμᾶς θυσίαν εἰς Τύρον** ... *Ἦρακλεῖ* (2,14,2) – *час нам послати жертву Гераклу до Тіру*; **Κὰ γὰρ πάντα τὰ κατὰ τὴν ἀποδημίαν τὴν ἀπὸ Τύρου** *διηγοῦμαι* (8,5,1) – *і я розповідаю все про подорож [яка розпочалася] від Тіру*; **δῆτα ἀπέπλευσεν ἐπὶ τὴν Τύρον** (2,17,3) – *так [корабель Калісфена] приплив в Тір*. Локальні ознаки в астіоніма **ἡ Τύρος** наявні також без прийменників, але з прислівниками місця: **πλησίον τῆς Τύρου** (2,17,1) – *поблизу Тіру*; **ὀλίγον τῆς Τύρου** (2,17,3) – *недалеко від Тіру*.

Щодо стилістичних характеристик топонімікону Ахілла Татія, варто зазначити, що здебільшого власні назви на позначення географічних об'єктів у романі є нейтральними, але натрапля-

ємо також і на стилістично чи експресивно-емоційно забарвлені. Зокрема, фіксуємо фрагменти, в яких топоніми виступають у метафоричних висловленнях чи порівняльних зворотах, як-от: **τὴν Ἴωνίαν Σκυθίαν** *πελοίηκας*, *καὶ ἐν Ἐφέσῳ* *ρεῖ τὰ ἐν Ταύροις αἵματα* (8,2,3) – [*Ферсандρ Κλίτοφοντυ:*] *τι περὲς Ἰονίῳ* *ἐν Σκίφίῳ*, *α ἐν Ἐφέσι* *λιεῖσι* *κρῶσι*, *ναὶ ἐν [κράϊνι] ταυρίῳ*; *ὡ μοιχείας γῆ* *καὶ θαλάσσης μεμερισμένης*; *ὡ μοιχείας ἀπ' Αἰγύπτου* *μέχρις Ἴωνίας* *ἐκτεταμένης* (8,10,10) – *О перелюб, розділений між землею і морем! О перелюб, розтягнений від Єгипту до Іонії!*

Попри виразно локальні характеристики, наприклад, астіонім **ἡ Ἔφεσος** (Ефес) у цих уживаннях не позбавлений й експресивності, яка зумовлюється метонімічним переосмисленням: **Ἔφεσος** *ὄλη τὸν μοιχὸν ἔγνωκεν* (8,10) – *весь Ефес знає коханця [Меліти]*.

Подекуди у тексті роману фіксуємо контексти, в яких в одному реченні автор подає два найбільш частотні астіоніми (**ἡ Τύρος** та **τὸ Βυζάντιον**), яким характерна функція локалізації подій з певним стилістичним забарвленням: **ἐγὼ δέ, ... διέγνωκα** *πρῶτον μὲν εἰς τὸ Βυζάντιον* *διαπλεῦσαι*, *μετὰ ταῦτα δὲ εἰς τὴν Τύρον* (8,18,5) – *я вирішив спочатку поплисти у Візантію, а після того в Тір* (послідовність подій); **σὺ μὲν ἐν Βυζαντίῳ** *πολεμεῖς ὑπὲρ ἄλλοτριῶν γάμων*, **ἐν Τύρῳ** *δὲ καταπεπολέμησαι* *καὶ τῆς θυγατρὸς σοῦ τις τοὺς γάμους σεσύληκεν* (2,24,2) – *ти воюєш у Візантію на захист інших шлюбів, а в Тірі ти переможений і хтось зруйнував шлюб твоєї доньки* (протиставлення подій – антитеза); **ὑποστρέψαντες εἰς τὸ Βυζάντιον**, ... **ἐγὼ μὲν ἐνταῦθα** *τῇ Ἀρτεμίδι*, **ὁ δὲ εἰς Τύρον** *Ἦρακλεῖ* (8,18,1) – *повернувшись у Візантію, ... я тут [подякував] Артеміди, а він – в Тір [щоб принести жертву] Гераклу* (синтаксичний паралелізм).

Топоніми іноді можуть виконувати кілька функцій одночасно. Це залежить від контексту та семантики самого оніма. Зокрема, окрім основної локалізаційної деякі астіоніми у тексті роману Ахілла Татія мають описову функцію, яка розкривається через іменник **ἡ πατρίς** «батьківщина»: **Τύρος** *πατρίς* (1,3,1) – *Тір-батьківщина*; **πατρίς Βυζάντιον**, (6,16,6; 7,15,2) – *Візантія-батьківщина*.

У групі гідронімів найчастотнішою у тексті роману виявилася назва річки **ὁ Νεῖλος** (Ніл) – 13 слововживань. Деякі приклади з тексту роману «Левкіппа і Клітофонт» засвідчують яскраво виражену посесивну синтаксичну функцію родового відмінка (*genetivus possessivus*) гідроніма **ὁ Νεῖλος** (Ніл), який, сполучаючись з іменниками безпосередньо, служить їх означенням, як-от: *οἱ*

τοῦ **Νεῖλου** βόες (2,15,3) – *нільські бики* (досл. *бики Нілу*) [про особливий вид єгипетських биків]; ὁ τοῦ **Νεῖλου** ἵππος (4,2,1) – *нільський кінь* (досл. *кінь Нілу*) [про гіпопогатама]; або просто вказує на приналежність: ἔπλει δὲ τὸ πλοῖον εἰς **Ἀλεξάνδρειαν**, τὴν μεγάλην τοῦ **Νεῖλου** πόλιν (2,31,6) – *Корабель вже відпливав в Александрію, велике місто Нілу*.

В одному із фрагментів спостерігаємо вживання гідроніма **ὁ Νεῖλος** у гіперболічному висловленні одночасно з позитивною і зниженою оцінкою: **Νεῖλος ὁ** πολὺς πάντα αὐτοῖς γίνεται, καὶ ποταμὸς καὶ γῆ καὶ θάλασσα καὶ λίμνη 4,12,1) – *Ніл для них [єгиптян] стає всім: і річкою, і землею, і морем, і болотом*. Автор розповідає історію про те, що річка Ніл може змінюватися протягом певного періоду: іноді вона розливається і засіяне поле перетворюється на море або болото. Персоніфікуючи образ Нілу, Ахілл Татій зазначає у виправданні його діянь: καὶ **ὁ Νεῖλος** οὐ ψεύδεται, ἀλλ' ἔστι ποταμὸς μετὰ προθεσμίας τὸν χρόνον τηρῶν καὶ τὸ ὕδωρ μετρῶν, ποταμὸς ἀλῶναι μὴ θέλων ὑπερήμερος (4,12,2) – *І Ніл не обманює, але це є річка, яка контролює час і вимірює воду, річка, яка не хоче бути звинуваченою у запізненні*.

Серед інсулонімів найбільшу частоту вживання у тексті роману має назва острова **ἡ Φάρος** (Фарос), а у межах групи хоронімів країна **ἡ Αἴγυπτος** (Єгипет) – по 6 фіксацій. Ці назви засвідчені здебільшого в основній локалізаційній функції, як наприклад, у контекстах: ἦν δὲ τὸ μὲν γένος **ἐκ τῆς νήσου τῆς Φάρου** (4,18,2) – *[Херей] був родом з острова Фарос; ἐπὶ ξενίαν ἡμᾶς εἰς τὴν Φάρου καλεῖ (5,3,2) – *він запросив нас в гості на Фарос; με προσέρριψε τὸ κῦμα τοῖς τῆς Αἰγύπτου παραλίοις (3,19,2) – *хвиля мене кинула до берегів Єгипту; καὶ ὡς ὀλίγον πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἔρχεται Διοφάντος ὁ Τύριος **ἐξ Αἰγύπτου** πεπλευκὸς (5,10,7) – *незадовго до цих днів з Єгипту прибуває на кораблі тірієць Діофант; ἦρπαστο γὰρ ὑπὸ ληστῶν **ἐν Αἰγύπτῳ** (7,7,3) – *вона була викрадена розбійниками в Єгипті*.****

У групі ойконімів із двох частотнішою виявилась назва селища **τὰ Σάραπτα** (Сарапта), зафіксована в тексті роману двічі у локалізаційно-просторовій функції з прийменником *κατά* (в, на) і без нього: ἐγένετο **κατὰ Σάραπτα** κόμην Τυρίων ἐπὶ θαλάττῃ κεκμένην (2,17,2) – *він приплив в Сарапту, селище тірійців, розташоване на березі моря; τοῖς Σαράπτοις προσέσχον (2,18,5) – *[викрадачі] підплили до Сарапти*.*

Деякі топоніми роману Ахілла Татія називають географічні об'єкти, що лежать за межами місця безпосередньої дії твору. Наприклад, у реченні «ὁ

Νεῖλος ῥεῖ μὲν ἄνωθεν ἐκ **Θηβῶν** τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἔστιν ἐς τοσοῦτον ῥέων ἄχρι **Μέμφεως** καὶ ἔτι μικρὸν κάτω (**Κερκάσωρος** ὄνομα τῆ κόμη τῆ πρὸς τῷ τέλει τοῦ μεγάλου ῥεύματος) (4,11,3) – *Ніл тече зверху з Єгипетських Фів і такою течією досягає Мемфіса, а вже трохи нижче [за течією], де закінчується великий потік річки, є селище під назвою Керкасор»* натрапляємо на астіоніми **αἱ Θῆβαι** (Фіви Єгипетські) та **ἡ Μέμφις** (Мемфіс). Такі топоніми є заднього плану, топоніми-статисти, вони, на відміну від топонімічних назв переднього плану (маємо на увазі гідронім **ὁ Νεῖλος** (Ніл) та ойконім **ἡ Κερκάσωρος** (Керкасор) з наведеного прикладу), не локалізують події, а лише служать одним із засобів пов'язання їх з дійсністю.

З-поміж граматичних ознак топонімії роману «Левкіппа і Клітофонт» хочемо виокремити такі: 1) наявність сингулятивів (лише однини) і плюративів (лише множини) при переважній актуалізації форм однини (29 сингулятивів), що обумовлено основною функцією топоніма – виокремлювати один географічний об'єкт із ряду однорідних в процесі комунікації і для комунікації, та незначною кількістю топонімів у формі *pluralia tantum* (плюративів): **αἱ Ἀθῆναι** (Афіни), **αἱ Θῆβαι** (Фіви Єгипетські), **τὰ Σάραπτα** (Сарапта); 2) фемінізація топонімічної лексики (із 32 географічних назв 25 – жіночого, 4 – середнього і 3 – чоловічого роду), що є результатом багатьох факторів, серед яких слід назвати загальну тенденцію в індоєвропейських мовах до номінації географічних об'єктів назвами жіночого роду і особливість менталітету індоєвропейців.

Як зазначалося вище, до топонімікону давньогрецького роману «Левкіппа і Клітофонт» ми зараховуємо не лише географічні назви-субстантиви, але й також відтопонімні прикметники – ад'єктоніми (20 лексем – 56 фіксацій): 12 назв утворилися від *хоронімів* (назв областей або країн): **Ἀττικὸς, ἡ, ὄν** (аттичний), **Ἡλεῖος, α, ον** (елідський), **Κασίος** (касійський), **Λιβυκὸς, ἡ, ὄν** (лівійський), **Λυδῖος** (лідійський), **Μαγνησία** (магнесійська), **Αἰγυπτῖος, α, ον** (єгипетський), **Ἑλλην** (грецький), **Θρακικὸς, ἡ, ὄν** та **Θρᾶκιος, α, ον** (фракійський), **Ἰνδικὸς, ἡ, ὄν** та **Ἰνδός, ἡ, ὄν** (індійський); чотири назви – від *інсулонімів* (назв островів, півостровів): **Ἰβηρικὸς, ἡ, ὄν** (іберійський), **Κύπριος, α, ον** (кіпрський), **Σικελικὸς, ἡ, ὄν** (сицилійський), **Χῖος, α, ον** (хіоський); три назви – від *астіонімів* (назв міст): **Βυζάντιος, α, ον** (візантійський), **Ἐφέσιος, α, ον** (ефеський), **Τύριος, α, ον** (тірійський); та одна – від *ороніма* (назви гірського масива): **Κάσιος** (касійський).

Найчастотнішим серед них виявився ад'єктом **Αἰγυπτίος, α, ου** (єгипетський) – 20 фіксацій у тексті роману.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вивчення географічних назв у художньому творі, навіть описове, проливає світло на історію країни, її народу та, звичайно, історію її мови. Проаналізований топонімікон давньогрецького роману II ст. н.е. «Левкіппа і Клітофонт», нехай кількісно і незначний, проте завдяки широкій географії мандрівок головних героїв, достатньо ясно характеризує географічне середовище греків, соціальні умови їхнього побуту, риси ментальності і особливості мови.

Проаналізований матеріал засвідчує, що в досліджуваному тексті серед зафіксованих топонімів більшість назв – реальні. Назви жіночого роду у топоніміконі Ахілла Татія кількісно пре-

валюють. 3-поміж різних груп онімної лексики на позначення територій переважають астіоніми.

Топоніми, виконуючи загальну онімну функцію (виокремлювальну), фіксують, закріплюють у назвах населених пунктів, річок, морів, гір і ін. результати пізнання світу людиною. Основною функцією топонімів у романі «Левкіппа і Клітофонт» є локалізаційно-просторова, зумовлена необхідністю позначення місця, де відбувалася та чи та подія, за якої топоніми вживаються у своїх прямих значеннях і ними обмежуються. Проте простежуємо також, що подекуди топоніми виконують художньо-образну роль у тексті роману, реалізуючи ідейний задум автора твору.

Перспективним вважаємо дослідження семантичної структури ад'єктомів, засобів і способів їх словотворення та стилістичного функціонування у тексті роману Ахілла Татія.

Список літератури:

1. Білецький А.О. Вибрані праці / Упоряд. Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, А.О. Савенко. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 792 с.
2. Боева Е., Єгорова О. Топонімікон у структурі художнього дискурсу Панаса Мирного. *Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність (до 300-річчя від дня народження)* : зб. наук. статей. Одеса : Університет Ушинського, 2022. С. 108–115. <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/16318>.
3. Галаур С. Регулятивна організація топонімів у сучасному українському художньому тексті. *Лінгвостилістичні студії*. 2019. Вип. 10. С. 18–28. <https://doi.org/10.29038/2413-0923-2019-10-18-28>.
4. Горпинич В.О. Граматична типологія латинської і української топонімії. *Мовознавство*. 2013. № 1. С. 36–42.
5. Зелінська О. Функції топонімів у художніх текстах української писемності XVII століття. *Філологічний часопис*. Вип. 1 (9) / 2017. С. 41–52.
6. Лукаш Н. Текстотвірні функції топонімів у сучасному художньому дискурсі (на матеріалі роману Софії Андрухович «Амадока»). *Філологічні науки*. 2021. Вип. 34. С. 80–84.
7. Попова І.С. Учителеві, колезі красні ці слова (до 85-ліття В.О. Горпинича). *Українська мова*. 2012. № 4. С. 128–133.
8. Словник античної міфології / Укл.: І.Я. Козовик, О.Д. Пономарів. К. : Наук. думка, 1985. 235 с.
9. Українська мова : енциклопедія. 3-є вид., зі змінами і доп. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2007. 856 с.
10. Шотова-Ніколенко Г. Топоніми як засіб створення і зміни часопростору в художньому творі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка*. Сер. Мовознавство. 2017. Вип. 1(27). С. 331–334.
11. Achilles Tatius / With an English translation by S. Gaselee, M. A. Fellow and Librarian of Magdalene College. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press; London : William Heinemann LTD, 1984. 461 p.
12. Ancient Narrative. Supplementum 1: Space in the Ancient Novel / ed. by M.Paschalis, S.Frangoulidis. Groningen : Barkhuis Publishing & The University Library Groningen, 2002. 192 p. <https://ancientnarrative.com/issue/view/3221>
13. Morgan J. Travel in the Greek Novels: Function and Interpretation. *Travel, Geography and Culture in Ancient Greece, Egypt and the Near East* / ed. by Colin E. P. Adams, Jim Roy. Oxford : Oxbow Books Limited, 2007. P. 139–160.
14. Petersen W. Greek Place Names in -(ε)ών, Genitive -(ε)ῶνος. *Classical Philology*. 1937. Vol. 32, no. 4. P. 305–328. <http://www.jstor.org/stable/265034>.

Chakal I. S. TOPONYMIKON OF THE ANCIENT GREEK NOVEL “LEUCIPPE AND CLITOPHON”

The article attempts to characterize in general terms the geographical names as important components of the onomastic background of the novel "Leucippe and Clitophon" written by the ancient Greek writer

of the 2nd century A.D. Achilles Tatius. The purpose of the research was etymological, word-forming, structural, lexical-semantic and functional-stylistic analysis of toponyms used in the text of the novel. Topospace of the ancient Greek novel determined the specificity of the lexical functioning of toponymic objects, which were analyzed with the involvement of descriptive, comparative and quantitative analysis methods. The toponymicon of the ancient Greek novel "Leucippe and Clitophon" includes 32 geographical names (112 fixations in the text) and 20 adjectonyms (56 fixations). The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that in the article for the first time a systematic analysis of toponyms in the novel "Leucippe and Clitophon" has been carried out; geographical nominations were grouped according to the semantic features of the appellatives into 9 topoconceptual types ("Proper name", "Geographic terms", "Ethnos", "Geographic structures", "Fauna", "Food products", "Occupations", "Form" and "Flora"); word-forming ways of formation of the toponymy of Achilles Tatius' novel were defined (semantic, morphological and accentual). The toponymicon was classified by the categories of objects into astionyms, hydronyms, insulonyms, choronyms, oikonoms, and the functional and stylistic peculiarities of individual toponymic names were clarified. Among the grammatical features, the predominant actualization of singular forms as well as feminization of toponymic vocabulary were singled out. The analyzed material proved that the majority of geographical names fixed in the text are real. The main function of toponyms in the novel "Leucippe and Clitophon" was localization-spatial. It was proved that toponyms, implementing the ideological idea of the author of the work, also perform an artistic and figurative role in the text of the novel.

Key words: toponyms, toponymicon, etymological analysis, structural analysis, lexical-semantic analysis, functional-stylistic analysis, ancient Greek novel, Achilles Tatius.